

مولفه‌های جغرافیایی تاثیرگذار بر رویه‌های نظارتی گزارشات شورای حقوق بشر سازمان ملل و ضمانت اجرای آن

سمیرا رستمی

دانشجوی دکتری تخصصی حقوق بین‌الملل عمومی، واحد قشم، دانشگاه آزاد اسلامی، قشم، ایران

سید باقر میرعباسی^۱

استاد دانشکده حقوق و علوم سیاسی، تهران، دانشگاه تهران، تهران، ایران

مریم مرادی

استادیار دانشکده حقوق، واحد قشم، دانشگاه آزاد اسلامی، قشم، ایران

عبدالنعیم شهریاری

استادیار دانشکده حقوق، واحد بندرعباس، دانشگاه آزاد اسلامی، بندرعباس، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۳/۳۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۶/۱۱

چکیده

شمول جغرافیایی تعهدات حقوق بشری دولت‌های متعاقد نسبت به اسناد و معاهدات حقوق بشری اکنون صرفاً به عرصه قلمرو تحت حاکمیت آنها محدود نمی‌گردد؛ بلکه به نظر می‌رسد با خروج از آن حیطه، سیر تکامل را می‌پیماید به طوری که دولت‌های متعاقد را در حوزه جغرافیایی گسترده تری ملتزم به رعایت حقوق و آزادی‌های مندرج در این اسناد می‌کنند. با شکل‌گیری شورای حقوق بشر و مطرح شدن مساله عدالت جغرافیایی و افزایش گستره تصمیمات این شورا در راستای نظارت بر عدم نقض حقوق بشر توسط دولت‌ها رویه‌های نظارتی بهتری همچون یو.پی.آر در این شورا شکل گرفت و توانست به پیشرفت‌های چشم‌گیری برسد. سوال اصلی تحقیق حاضر به این صورت است که چه مولفه‌های جغرافیایی بر رویه‌های نظارتی گزارش‌های شورای حقوق سازمان ملل متحد تاثیرگذار است؟ نتیجه تحقیق حاضر بدین صورت است که مولفه‌های جغرافیایی هم‌چون تناسب اعضا با جغرافیای منطقه‌ای اعضا، تلاش برای عضویت دولت‌ها از یک منطقه جغرافیایی و ... از مولفه‌های جغرافیایی تاثیرگذار بر رویه‌های نظارتی گزارش‌های شورای حقوق بشر ملل متحد است. کما اینکه در طول سال‌های گذشته، عضویت عربستان سعودی در شورای مزبور موجب عقیم ماندن تلاش‌ها برای محکومیت این کشور در شورای حقوق بشر شد. در هر صورت، وجود عدالت جغرافیایی در عملکرد شورای حقوق بشر، مانع از پوشش قرار گرفتن تمامی ضعف‌های آن نشده است به طوری‌که همچنان ضعف نظام اجرایی حقوق بین‌الملل اهمیت ضمانت‌های اجرایی را دوچندان می‌کند از جمله این ضمانت‌های اجرایی که جمهوری اسلامی ایران نیز از آن بی‌نصیب نبوده است می‌توان به اقدامات متقابل اشاره کرد. لذا این پژوهش با هدف بررسی رویه‌های نظارتی گزارشات شورای حقوق بشر سازمان ملل و ضمانت اجرای آن شکل گرفته و به شیوه توصیفی تحلیلی می‌باشد.

کلیدواژگان: جغرافیا، عدالت جغرافیایی، رویه‌های نظارتی، شورای حقوق بشر، اقدامات متقابل جمعی.

مقدمه

امروزه دیگر هرگز نمی‌توان این چنین ادعا کرد که شمول جغرافیایی تعهدات حقوق بشری دولت‌های متعاقد نسبت به اسناد و معاهدات حقوق بشری صرفاً به عرصه قلمرو جغرافیایی تحت حاکمیت آنها محدود می‌گردد بلکه با توجه به رویه قضایی سال‌های اخیر محاکم قضایی و شبه قضایی در این وادی و تفسیرهای متعاقب به عمل آمده از نص و فحوی این اسناد تعهدآور دولت‌های عضو متعاقد، اصولاً در هر نقطه‌ای که اقدام به اعمال صلاحیت و کنترل می‌نمایند، به تناسب صلاحیت و کنترل اعمال شده، مسئولیت خواهند داشت. با توجه به روند بین‌المللی، سمت و سوی و جهت‌گیری فرآیند جهانی شدن حقوق بشر علیه دولت و کار ویژه‌های ستی آن در چارچوب پارادایم واقع‌گرایی در روابط بین‌الملل مورد چالش جدی قرار گرفته است. از جمله این پارادایم‌ها، ژئوپلیتیک است. اصول و معیارهای ژئوپلیتیک پاسخگوی تحولات بین‌الملل معاصر خصوصاً در مقوله حمایت فراگیر از حقوق بشر نخواهد بود که در این راستا به تحلیل و ارزیابی جایگاه و منزلت حقوق بشر از رهگذر پارادایم جامعه جهانی و نسبت آن با رقابت‌های ژئوپلیتیکی به برخی مولفه‌های اساسی آن مبادرت می‌شود (عزیزی و دیگران، ۱۴۰۰). از زمان تصویب اعلامیه حقوق بشر در ۱۹۴۸، گام‌های بزرگی به سوی حقوق جهانی بشر برداشته شده است. چرا که برخلاف گذشته، حقوق بشر، از جمله مسائل داخلی دولت‌ها نبوده و برای تمامی اعضای جامعه بین‌المللی رعایت و حفاظت از آن، امری مهم و ضرورتی خاص بنظر می‌رسد. با وجود اقدامات بزرگی که پس از تصویب اعلامیه حقوق بشر در ۱۹۴۸، صورت گرفت اما باز هم نظام اجرایی این حقوق، با مشکل مواجه شد. لذا جهت رفع مشکلات و نیز افزایش قدرت تصمیم‌گیری در این زمینه در سال ۲۰۰۶ شورای حقوق بشر جایگزین کمیسیون سابق حقوق بشر شد.

با این اقدام، سازوکارهای جدیدی در درون شورا شکل گرفت که ضمن دور نمودن شورا از ضعف‌های ساختاری و اجرایی کمیسیون سابق در افزایش احترام به حقوق بشر، وظیفه نظارت، حمایت و ارتقای حقوق بشری را به عهده می‌گرفتند. این نهاد هم‌مانند سایر نهادهای حقوق بشری یکی از ضمانت‌اجراهای اصلی خود را شیوه گزارش‌دهی معرفی کرده و از آن به منظور الزام دولتها به رعایت تعهدات حقوق بشری آنها استفاده میکند. با این تفاوت که گزارش‌دهی به شورای حقوق بشر که همه دولت‌های عضو ملزم به رعایت آن هستند باید گزارشی کامل و جامع در زمینه کلیه موارد حقوق بشر باشد. در شیوه گزارش‌دهی دولتها ملزم به ارائه گزارش جامع و کامل در زمینه تعهدات و اقدامات حقوق بشری خود طبق زمانبندی مقرر به شورای حقوق بشر هستند؛ بنابراین شورا جهت کمک به دولتها در زمینه شیوه درست گزارش‌دهی در سال ۲۰۰۷ رویه‌های یو.پی.آر.^۱ را ارائه داد. این رویه به عنوان یک نهاد نظارتی مبتنی بر تعامل، همکاری و بررسی یکسان وضعیت حقوق بشر تمامی دولت‌های عضو سازمان ملل و تعامل دولت‌های تحت بررسی، توانست پس از تأسیس خود، نقش کم‌نظیر و بی‌بدیلی را در ترغیب دولت‌های عضو سازمان ملل جهت همکاری با این نهاد ایجاد نماید. این رویه با برگزاری نشست‌های مختلف، علاوه بر بررسی آخرین تحولات حقوق بشری کشورهای جهان و ارائه توصیه‌هایی به آنها جهت ارتقاء و حمایت از نظام حقوق بشری کشورها، بعنوان یک مکمل برای نهادها و کمیته‌های نظارتی بین‌المللی مبتنی بر معاهدات حقوق بشری ایفاء

^۱ U.P.R

نقش می‌کند. مراجعی که مسئولیت نظارت را عهده دار هستند در صورت لزوم باید قدرت ابطال تصمیمات نهادهای سیاسی را داشته باشند این امر که در نظام‌های داخلی به مراجع قضایی مربوط می‌شود با وجودی که چنین اختیاری به صراحت در منشور برای دیوان بین‌المللی دادگستری نیز قید نشده است، اما تفکیک قطعی قوای اجرایی و قضایی هم در حقوق بین‌الملل وجود ندارد (راعی، ۱۳۹۱). به بیان ساده تر می‌توان چنین بیان کرد که برخلاف سایر نهادهای نظارتی مبتنی بر معاهدات که از مشکلات عدیدی همچون: عدم همکاری لازم تمامی کشورها با این نهادها و اجتناب برخی از دولتها جهت تسلیم و دفاع از گزارشات ادواری خود به نهادهای مذکور حتی با وجود عضویت این کشورها، ارائه گزارشات با تأخیرهای طولانی مدت رویه های نظارتی گزارشات شورای حقوق بشر سازمان ملل و ضمانت‌های اجرای آن که یکی از آنها یو.پی.آر است تا حدود زیادی توانسته این مشکلات را از بین ببرد. به طوریکه از زمان تأسیس آن تاکنون تنها در چند مورد خاص با عدم همکاری و یا عدم گزارش دهی کشورهای جهان مواجه بوده است. عهده‌داران مأموریتی که یا برای انجام نظارت، توصیه و یا ارائه گزارش عمومی در خصوص وضعیت حقوق بشری کشورها و یا سرزمین معینی انتخاب می‌شوند معمولاً وظیفه نظارت بر رویه‌های نظارتی شورای حقوق بشر را بر عهده دارند. از جمله رویه‌های دیگر نظارتی می‌توان به تشکیل سازمان‌های بین‌المللی غیر دولتی حقوق بشری اشاره کرد. این نهادها که به ابتکار بخش خصوصی و خارج از توافق دولت‌ها تشکیل شده و اشخاص خصوصی و یا عمومی با تابعیت‌های مختلف را درون خود جای داده است با هدف حمایت از حقوق بشر و پایبندی دولت‌ها به تعهدات خود در زمینه رعایت حقوق بشر تشکیل شده‌اند. این سازمان‌ها علاوه بر قوانین دولت محل ثبت و دولت‌های محل فعالیت مطابق با استانداردهای حقوق بین‌الملل بشر عمل می‌کنند (Edwards, 2010: 195). اقدامات نظارتی این نهادها در عرصه حقوق بشر به سه سطح تقسیم می‌شود. سطح ملی، سطح بین‌المللی و با سازمان ملل متحد، سطح سوم که فراتر از دو سطح اول و دوم می‌باشد به صورت مشارکت در جریان استاندارد سازی برای حقوق بشر است که خود این امر مستلزم مذاکره با دولت‌ها و تهیه طرح‌های معاهداتی قابل پذیرش جهت جبران خلاءهای حقوق بشری موجود در دولت مورد مذاکره است. از نظر شخصیت حقوقی می‌توان چنین بیان کرد که این سازمان‌ها از شخصیت حقوقی بین‌المللی برخوردارند (Bianchi, 2011: 39-57) و از نظر جایگاه در حوزه حقوق بشر نیز می‌توان آنها را مکمل سازمان حقوق بشر به حساب آورد چون این نهادها وظیفه نظارت بر اعمال حقوق بشری دولت‌ها را بعهده دارند؛ و از طریق روابط فراملی این نهادها می‌توان به سازمان‌های بین‌المللی دسترسی پیدا کرد و از این طریق بر دولتی که از قوانین حقوق بشری تخطی کرده است اعمال فشار کرد (Martens, 2004: 82). در نوشتار حاضر به تشریح وظایف و عملکرد رویه‌های نظارتی گزارشات شورای حقوق بشر سازمان ملل که یکی از نهادهای مبتنی بر منشور سازمان ملل است، پرداخته شده، حال این سؤال مطرح می‌شود که وظایف و نحوه عملکرد رویه‌های نظارتی گزارشات شورای حقوق بشر سازمان ملل و ضمانت اجرای آن چگونه است.

چارچوب مفهومی و نظری

مطالعات در زمینه حقوق بشر مبتنی بر مجموعه‌ای از مفاهیم است که در زمینه نظری توانسته تحولات گوناگونی را تجربه کند؛ که در این میان توجه به مکاتب روابط بین‌الملل، به ویژه نظریه‌های سازه‌نگاری و جامعه بین‌الملل (مکتب

انگلیسی در مطالعه حقوق بشر، از اهمیت بالایی برخوردار است. چرا که این دو نظریه، رهیافتی انسان محور دارند (ذاکریان و مختاری، ۱۳۹۴: ۶۳). مناظره اصلی بین کثرت‌گرایان و همبسته‌گرایان در رهیافت جامعه بین‌الملل و در بحث نظارت دولت‌ها و سازمانهای بین‌المللی بر حقوق بشر است (Buzan, 2004: 30). در بررسی این مناظره، این سوال مطرح می‌شود که اگر دولتی واقعا ناقض حقوق بشر باشد، آیا دیگر دولت‌ها حق مداخله و نظارت دارند یا خیر؟ رهیافت جامعه بین‌الملل، دو پاسخ اصلی برای این سوال در نظر گرفته است، اولین پاسخ که به‌گونه‌ای تکثرگرایانه است، بر اهمیت حاکمیت دولت‌ها تأکید دارد و بیان می‌کند که دولت‌ها حق ندارند به دلایل بشر دوستانه در دیگر کشورها مداخله کنند. پاسخ دوم که به‌گونه‌ای انسجام‌گرایانه است بر اهمیت افراد به عنوان اعضای نهایی جامعه بین‌الملل تأکید دارد. بر اساس این دیدگاه، دولت‌ها از حقوق و در عین حال، تکالیفی برخوردارند تا در مواردی که انسان‌ها در رنج هستند، بتوانند مداخله کنند (جکسون، ۱۳۸۵: ۱۸۵). تأکید بر اهمیت مسئولیت دولت‌ها برای نظارت بر حقوق بشر در کشور خود و دولت‌های دیگر از جمله مؤلفه‌های دیگر رهیافت جامعه ملل در ارتباط با حقوق بشر است که با توجه به این مولفه می‌توانیم دست کم سه بعد متمایز با سطح مسئولیت را دریابیم:

۱. مسئولیت ملی که همان تعهد نسبت به ملت خود و رفاه شهروندان است.
  ۲. مسئولیت بین‌المللی که همان احترام به منافع قانونی و حقوق دیگر دولت‌ها است.
  ۳. مسئولیت بشردوستانه که همان احترام به حقوق بشر است (جکسون، ۱۳۸۵: ۱۹۳)
- کاربست موفقیت‌آمیز مکتب انگلیسی در حوزه حقوق بشر، پژوهشگر را نیازمند نظریات ساختار محور هویتی و فرهنگی نیز می‌کند چرا که این مکتب، بخودی خود، فاقد متغیرهای تأثیرگذار مستقل و البته همگن برای مطالعه حقوق بشر است. در این بین نظریه سازه‌انگاری، می‌تواند به عنوان یک چراغ راه قرار گیرد و بخوبی نقش مستقل هنجارها و انگاره‌ها را در سامانه بین‌المللی و پیامدهای سیاسی داخلی روشن کند (مصفا، ۱۳۸۷: ۲۶۹). به مجموعه حقوقی که بر اساس نظریه حقوق طبیعی همچنان طبق قوانین طبیعی یکسان به همه افراد جامعه بشری داده شده است تا در موارد لزوم بتواند از آنها دفاع کند را حقوق بشر می‌نامند (آشوری، ۱۳۸۱: ۳۱). با وجودی که حقوق بشر از مهمترین موضوعات مورد بحث در قرن بیستم بوده (Hayden, 2001: 3-5). اما اهمیت تاریخی حقوق بشر به قرن بیستم بویژه پس از جنگ جهانی دوم در دو مقوله «حقوقی کردن» و «نهاده‌سازی» حقوق بشر خود را نمایان می‌کند. این حقوق بیشتر بوسیله قوانینی به شکل پیمان‌ها، قوانین بین‌الملل سنتی و دیگر حقوق و قوانین بین‌المللی خود را نشان می‌دهد (Zerkina, 2015: 477). در روابط بین‌الملل و حقوق بین‌الملل با وجود تغییر و تحولات در مفاهیمی همچون: حکومت، مشروعیت و حاکمیت که باعث تحدی و تهدید حاکمیت دولتها شده است، به تدریج حقوق بشر را در کنار دو مفهوم توسعه و صلح و امنیت، به عنوان سه رکن اصلی نظام بین‌الملل، جای داده است. در حال حاضر ۴۴ مأموریت دار موضوعی و ۱۴ گزارشگر ویژه کشوری در شورای حقوق بشر وجود دارند که جملگی به شورای حقوق بشر در خصوص یافته‌ها و توصیه‌هایشان گزارش می‌دهند. آنها در برخی مواقع، تنها سازوکار موجود بین‌المللی هستند که به جامعه بین‌المللی در خصوص موضوعات خاص بین‌المللی هشدار می‌دهند. به علاوه، سازمانهای غیردولتی نقش‌های مکمل نظارتی و اجرایی برای سایر اجزا را در این شبکه ایفا می‌کنند، به نحوی که بدون حضور آنان نظام حقوق بشر جهانی از مختصات یک سیستم کامل و بدون نقص برخوردار نیست (جلالی و شاهی، ۱۳۹۱). تصویب قطعنامه‌ی تأسیسی مربوطه به هر گزارشگر وظایف و مأموریت وی را مشخص می‌کند.

رویه‌های نظارتی ویژه یا مستقل بوده و به عنوان گزارشگر ویژه یا کارشناس (فردی عمل کرده یا اینکه در قالب کارگروهی متشکل از پنج نفر از اعضای مناطق مختلف سازمان ملل شامل: آفریقا، آسیا، آمریکای لاتین و کارائیب، اروپای شرقی و گروه اروپای غربی فعالیت می‌کنند گزارشگران کشوری، حقوق بشر کشورها را در سطح ملی، بررسی می‌کنند. شروع این مأموریت‌ها، با ارسال مکاتباتی به دولت‌های ذیربط و موافقت آن‌ها با سفر گزارشگران ویژه، آغاز می‌شود. در حین این مأموریت‌ها، گزارشگران ویژه، علاوه بر ارزیابی وضعیت حقوق بشر کشور مربوطه، به بررسی وضعیت نهادهای قضایی، حقوقی و همچنین اداری کشور تحت مأموریت خود می‌پردازند (ذاکریان و مختاری، ۱۳۹۳). علاوه بر اسناد و معاهدات تصویب شده از سوی سازمان ملل متحد در زمینه حقوق بشر در راستای حمایت و نظارت بر حقوق بشر نهادهایی در سطح بین‌المللی تشکیل شده‌اند. نهادهای حقوق بشری هر یک با اتخاذ رویه‌های متفاوت و گاه مشابه در پی اعمال ضمانت اجرایی برای نظارت بر حقوق بشر هستند. ضمانت اجرایی که در هر نظام حقوقی وجود دارد برحسب نوع نظام حقوقی متفاوت است. ضمانت اجرای نظام حقوقی بین‌المللی به خاطر داشتن ویژگیهای مخصوص به خود از ضمانت اجرای موجود در نظام حقوق ملی متفاوت است. در نظام حقوقی سازمان ملل متحد نیز مانند هر نظام حقوقی دیگر ضمانت اجرایی برای حفظ و صیانت از اهداف کشور پیش بینی شده است (امینی نیا، ۱۳۷۶). در نظام حقوقی سازمان ملل متحد نیز مانند هر نظام حقوقی، دیگر ضمانت اجرایی برای حفظ و صیانت از اهداف و مقاصد سند اساسی سازمان پیش بینی شده که این ضمانت اجرا برحسب هدفی که برای آن در نظر گرفته شده اند متفاوت و دارای شدت و ضعفند، ممکن است حق رأی عضوی در مجمع عمومی معلق گردد و نیز ممکن است شورای امنیت علیه یکی از دولت‌های عضو اقدامات نظامی اتخاذ کند. ضمانت اجرای عدم اجرای احکام دیوان دادگستری بین‌المللی و اعمال قوه قهریه از مهمترین ضمانت اجرای حقوق موضوعه ایران می‌باشد. (شیرمحمدلو، ۱۳۹۲) اقدامات متقابل از مهم‌ترین ابزارهایی است که حقوق بین‌الملل عام برای حمایت از نقض‌های حقوق بشری در اختیار دولت‌ها قرار می‌دهد.

جغرافیا، جهانی شدن و حقوق بشر

جهانی شدن حقوق بشر یکی از پدیده‌های ناگزیری است که پس از جنگ جهانی دوم گریبانگیر جامعه بین‌المللی شد. قرار دادن یکی از اهداف اساسی تشکیل سازمان ملل متحد یعنی ترویج حقوق بشر و آزادی‌های بنیادین موید این مطلب جهانی شدن حقوق بشر است. جهانی شدن حقوق بشر نه تنها در سطح جهانی بلکه در سطح منطقه‌ای به ویژه در اتحادیه اروپایی دنبال شده است. اگرچه بسیاری از جوامع اروپایی تا مدت‌ها نسبت به یک یا چند بعد با یکدیگر متفاوت بودند، حس تنوع رو به رشد و ضرورت مدیریت آن، به عنوان پیامد جهانی شدن، ضروری و فوری تلقی شده و جابه‌جایی‌هایی را که از مرزهای باز در اروپا ناشی می‌شود بالا برده و اخیراً، موج پناهندگان را موجب شد. در ورای جابه‌جایی‌های کالاها، دیدگاه‌ها و افرادی که ارزش‌ها و هویت‌های مختلف فرهنگی‌شان را به مکان‌های جدید برده بودند، بسیاری از جوامع اروپایی با نابرابری‌های فزاینده درآمدی و احتمالاً، کاهش فرصت‌ها برای رشد اجتماعی و اقتصادی مواجه شده‌اند. مجموع این عوامل که می‌توان عوامل دیگری نیز بدان افزود، عدم امنیت افراد، رای دهندگانی که رای آنها تأثیری نداشته، ترس از دیگران و نگرانی‌های رو به رشد که دموکراسی که ما از آن در اروپا اطلاع داریم، از امنیت پایین تری برخوردار است را تقویت نموده است.

دبیرخانه شورای اروپا در گزارشی تحت عنوان وضعیت دموکراسی، حقوق بشر و حاکمیت قانون، عنوان جوامع باز را به عنوان یکی از پنج مانع بنیادین سازنده امنیت دموکراسی در کنار قوه قضاییه موثر و مستقل، رسانه های آزاد، آزادی بیان، آزادی اجتماعات و جامعه پویای مدنی و نهادهای مشروع دموکراتیک برشمرده است. در واقع، همان گونه که گزارش ادامه داده است: یک اروپای ایمن دموکراتیک صرفا در مواردی امکان پذیر است که تضمین گردد که تمامی اعضای جامعه از دسترسی برابر به حقوق بنیادین از جمله حقوق اجتماعی و اقتصادی برخوردار بوده و هم چنین این که شهروندان صرف نظر از پیشینه و محل زندگی شان، از این حقوق برخوردار باشند. وجود مفهوم جوامع باز در نظامات حقوق بشری به نوعی نمایانگر جهانی شدن حقوق بشر و توجه به مولفه های جغرافیایی در زمینه جهانی شدن حقوق بشر است. در ایالات متحده آمریکا، پوتنام در سال ۲۰۰۷ میلادی، وضعیتی را توصیف نموده است که در آن، تنوع قومیتی، انزوای اجتماعی را در بین جوامع از طریق کاهش عناصر مختلف سرمایه اجتماعی به ویژه در زمینه اعتماد عمومی، ارتباطات اجتماعی و مشارکت مدنی ایجاد نموده است. در مقابل، گستریان و همکاران (۲۰۰۹) هیچ گونه ارتباطی را بین تنوع قومیتی در سطح ملی با سطوح مشابه آن در سرمایه اجتماعی در بین ۲۸ کشور اروپایی تشخیص ندادند. به همین ترتیب، دراگولو و دیگران (۲۰۱۳) در تلاش هایشان به منظور اندازه گیری و سنجش انسجام اجتماعی که شامل جنبه هایی از اعتماد اجتماعی و نهادی، حس تعلق و هم بستگی در میان ۳۴ کشور عضو سازمان همکاری و توسعه اقتصادی اروپایی می شد، تشخیص دادند که جوامع همسان از نظر قومیتی ضرورتا از سایرین منسجم تر نیستند بدین معنا که مهاجرت و تنوع، اساسا به انسجام اجتماعی در سطوح داخلی ضربه و ضرری نرساند اگرچه ظاهرا نابرابری مذهبی و اقتصادی از تاثیرات منفی در ارتباط با انسجام اقتصادی برخوردار است؛ به عبارت دیگر، یافته های پوتنام مبتنی بر این است که تنوع به انزوای اجتماعی و کاهش سطوح اعتماد و سایر عناصر سرمایه اجتماعی منتهی شده اما این یافته همیشه و در تمامی شرایط اثبات نمی شود.

یکی از عناصر مدیریت مسالمت آمیز اختلافات در بین جوامع گوناگونی که از هویت های بسیاری تشکیل شده اند، ظاهرا تحمل پذیری تفاوت های محتمل در میان افراد و گروه ها و درک ارزش و اهمیت تنوع است. این امر در وضعیت های ناامنی و عدم برابری است که عدم صبر، لطمه به حقوق دیگران و تبعیض به سمت و سوی واکنش به تهدید از ناحیه دیگران متمایل شده است که ما را دوست ندارند. تحمل و صبر را می توان یاد گرفته و توسعه بخشید. افرادی که از اعتماد به نفس متعادل و توانایی در نظر گرفتن هرگونه وضعیتی که ناشی از موقعیت های مختلف باشد، برخوردار است، به مقدار بیشتری دارای تحمل است. این ویژگی ها یا صلاحیت ها می توانند از طریق آموزش مدرسه ای و سایر اقدامات آموزشی توسعه پیدا نمایند به علاوه، ارتباطات بین افراد و گروه هایی که به عنوان افراد و گروه های متفاوت در نظر گرفته می شوند می توانند به ویژه تحت شرایط آرمانی، لطمه و تعرض به حقوق دیگران را کاهش داده و بدین صورت که هر چه سریع تر و بزرگ تر، فرصت های مردم برای تعامل با یکدیگر، بیشتر می شود، احتمال بیشتری دارد تا یک فرد روبردهای مثبتی بدان ها داشته باشد و به علاوه، افرادی که در جوامع گوناگون زندگی می کنند و وابستگی شکنندگی به دیگران ندارد، برخلاف آنها متمایل دارند تا نسبت به آن دسته از اشخاصی که در این چنین وضعیتی نیستند، تحمل پذیرتر باشند. در حالی که تحمل و احترام متقابل، امکان همکاری را افزایش می دهد، مجموعه جامع ارزش ها یا دیدگاه های آن چه است که بسیاری از افراد و گروه

ها را در کنار یکدیگر قرار داده و آنها را قادر می سازد که نه تنها مشارکت مسالمت آمیزی با یکدیگر داشته باشند بلکه هم چنین با یکدیگر برای یک خیر مشترک زندگی و کار کنند. در یک جامعه باز، این چنین ارزش هایی، بخشی از فرهنگ دموکراسی شده که رویکردهایی و رویه هایی را از جمله احترام به تنوع و حتی ارزش ها ف سبک های زندگی، هنجارها و اعتقادات مختلفی را شامل می شود.

نهایتاً، جوامع باز در ارتباط با ارزش ها و هنجارهایی است که در میان افراد و گروه هایی که احتمالاً بسیاری از هویت های فرهنگی مختلف را ابراز می نمایند، مشترک است. این چنین ارزش های مشترک به همگنی قومیت، مذهب یا سبک زندگی متکی نبوده بلکه به میزان بسیار کمی به شیوه ابراز وجود و خلق فرهنگی نیازمند است. در مقابل، آنها به احترام به تنوع و حقوق بشر برای همه متکی هستند. درخواست های انسجام اجتماعی نمی بایستی به عنوان درخواستی برای مستثنی نمودن و خارج کردن تفسیر شود بلکه هشدار است که زمانی به خاطر آورده می شود که قدرت های نوظهور سیاسی در کشورهای اروپایی، نهادهای مصنوعی فرهنگی را به عنوان عصاره ای برای گروه های جدید منسجم اجتماعی استفاده نمایند که از جمله شامل برخی موارد دیگری نیز می شود. این تلاش ها برای در معرض خطر قرار دادن انسجام های گزینشی اجتماعی حتی باورها را در برخی از بخش های جامعه که استانداردهای جمعیت شناختی در آن، دیگر ضروری نیست، تقویت می نمایند.

ضمانت اجرا

ضمانت در لغت به زمین گیری و اجراء به راندن معنا شده است (دهخدا، ۱۳۸۵) و در اصطلاح حقوقی ضمانت اجرا حمایت مراجع رسمی در اعمال قانون و عرف می باشد (جعفری لنگرودی، ۱۳۷۸). به طوری که برای اطمینان از اجرای هر قاعده حقوقی تدابیری نیاز است که بر اساس آنها عکس العمل متناسبی در مورد تخلف از اجرای قواعد مزبور از سوی جامعه در نظر گرفته می شود که همین امر پشتوانه اجرای مقررات حقوقی می باشد (باقرزاده، ۱۳۸۲).

قطعنامه شورای حقوق بشر در خصوص وضعیت حقوق بشر در جمهوری اسلامی ایران

در ۲۳ مارچ ۲۰۱۱ در شانزدهمین جلسه شورای حقوق بشر سازمان ملل، قطعنامه ای در خصوص وضعیت حقوق بشر در ایران با اکثریت آرای موافق به تصویب رسید؛ که شامل چهار دستور کار می باشد و با اشاره به منشور ملل متحد، اعلامیه جهانی حقوق بشر، کنوانسیون های بین المللی در خصوص حقوق بشر و سایر موازین بین المللی حقوق بشر، قطعنامه ۶۵ / ۲۲۶ مجمع عمومی در ۲۱ دسامبر ۲۰۱۰ را یادآور می گردد و از ضعف همکاری جمهوری اسلامی ایران با درخواستهای صورت گرفته در قطعنامه مذکور، ابراز تأسف می نماید. همچنین از گزارش موقت دبیرکل پیرامون وضعیت حقوق بشر در جمهوری اسلامی ایران که به شورای حقوق بشر ارائه شده است استقبال نموده است؛ بنابراین تصمیم براین می شود که یک گزارشگر ویژه در خصوص وضعیت حقوق بشر در ایران برای گزارش دادن به شورای حقوق بشر و مجمع عمومی فرستاده شود؛ و کشور ایران نیز موظف می شود که همکاری کامل با گزارشگر ویژه داشته باشد و اجازه دسترسی او را برای بازدید از کشور و تمام اطلاعاتی که برای اجرای مأموریت او ضروری است، صادر نماید (محمدی، ۱۳۹۴: ۳۹-۴۱). شایان ذکر است که در خصوص قطعنامه های شورای حقوق بشر، هر چند تصمیمات و مصوبات شورای حقوق بشر همانند کمیسیون حقوق بشر و نیز قطعنامه های مجمع عمومی، ماهیت توصیه ای دارد اما باید این نکته را در نظر گرفت که این گونه تصمیمات در بستر زمان

می‌توانند رویه، عرف و به تبع اصول حقوق بین‌الملل را ایجاد کنند؛ بنابراین هیچ کشوری با آغوش باز پذیرای قطعنامه‌های سازمان ملل متحد نخواهد بود. چرا که توجه به این مسئله اهمیت دارد که تصویر ذهنی دیگران از موقعیت شخص در جامعه، اگر از موقعیت واقعی او مهم‌تر نباشد، قطعاً این موقعیت را به درستی نشان می‌دهد (مورگنتا، ۱۳۷۹: ۱۳۵ - ۱۳۶). در بسیاری مواقع دولت‌ها می‌توانند، با تکیه بر جایگاه مثبتی که از خود نزد دولت‌های دیگر ایجاد کرده‌اند، بدون تغییرات جدی و پرهزینه در سیاست‌های اجرایی خود، به اهدافی که در نظر دارند برسند؛ بنابراین دولت‌ها تلاش می‌کنند که وجهه بین‌المللی خود را بالا ببرند چرا که یک وجهه منفی می‌تواند هزینه‌های هنگفتی روی دست دولت‌ها بگذارد و گاهی می‌تواند تبدیل به یک بحران سیاسی برای آنها شود (اسلامی، ۱۳۷۶: ۴۹). ۱- دولتی بودن: شورای حقوق بشر ملل متحد متشکل از دولت‌هایی است که توصیه‌هایی را به دولت‌های دیگر می‌نمایند. این امر اثبات می‌نماید که شورای حقوق بشر بیش از آنکه یک فرآیند حقوقی باشد یک فرآیند سیاسی است. مدافعان و ترویج‌گرایان حقوق بشری می‌بایستی برای مطرح ساختن موضوعات و توصیه‌های حقوق بشری شان به دولت‌ها استناد کنند. این امر مستلزم ارتباط سیاسی با دولتی است که این موضوعات و توصیه‌ها را مطرح می‌نماید. هم‌چنین برخلاف سایر ساز و کارهای حقوق بشری از جمله فرآیند گزارش دهی کمیته حقوق کودک ملل متحد، هیچ کارشناس حقوق بشری در فرآیند تهیه گزارش شورای حقوق بشر شرکت داده نمی‌شود. ۲- غیر الزام آور بودن: این بدان معناست که کارآمدی گزارش‌ها و توصیه‌های شورای حقوق بشر ملل متحد بستگی به اراده و خواست مستقیم دولت‌های بررسی‌شونده دارد. دولت مورد بررسی از مسئولیت‌هایی برای اجرای توصیه‌های شورا برخوردار است.

۳- ضرورت غیرسیاسی بودن: ضرورت غیرسیاسی بودن یکی از موضوعات اصلی مطروحه در قطعنامه مجمع عمومی بود. بایستی گزارش‌ها و توصیه‌ها مبتنی بر وقایع عینی و حقوقی و همراه با ادله و مستندات باشد؛ به عبارت دیگر، نمی‌توان از اهرم شورای حقوق بشر برای فشار بر دولت‌های مخالف استفاده کرد. ضرورت غیرسیاسی بودن آنجا برجسته می‌شود که بدانیم که عمده توصیه‌های گزارش‌های شورای حقوق بشر نسبت به دولت‌های عضو از ناحیه دولت‌های اروپای غربی و سازمان‌های مردم‌نهاد و سایر ذی‌نفعان آنها به عمل می‌آید و لذا بایستی این ساز و کار عادلانه به یک ساز و کار غیرعادلانه یعنی سیاسی تبدیل شود.

شورای حقوق بشر سازمان ملل

پیش از شکل‌گیری شورای حقوق بشر، کمیسیون حقوق بشر (بر اساس ماده ۶۸ منشور ملل متحد) به عنوان زیرمجموعه شورای اقتصادی و اجتماعی عهده‌دار کارکردی مانند شورای حقوق بشر اما با تفاوت‌هایی بود. با این حال، به دنبال گزارش کوفی عنان، یکی از بخش‌هایی از سازمان ملل متحد که مورد توجه گزارش هیات مذکور قرار گرفت، کمیسیون حقوق بشر بود.^۱ گزارش کوفی عنان در سال ۲۰۰۵ با نقد عملکرد گذشته کمیسیون حقوق

^۱ با شکل‌گیری کمیسیون حقوق بشر و پررنگ شدن موضوعات حقوق بشری کشورهای مختلف از جمله ایران به دنبال ایجاد حلقه‌های ارتباطی و همکاری با کمیسیون بودند. در سال ۱۹۴۶، دولت ایران در جریان تصویب اعلامیه جهانی حقوق بشر جزء رای دهندگان مثبت بود. در همین راستا، کنفرانس حقوق بشر در سال ۱۹۴۶ در تهران برگزار گردید. بعد از انقلاب نیز جمهوری اسلامی ایران بر اساس اصل حقوقی جانشینی دولت‌ها، تعهدات بین‌المللی پیشین را پذیرفته است. ایران در اولی، ن‌قدم خود با قطع روابط با اسرائیل و رژیم نژاد پرست، مواضع خود را اعلام نمود. البته بایستی شکل‌گیری شورای حقوق بشر را در وهله اول نتیجه پیشنهادات دولت سوییس در سال ۲۰۰۳ میلادی دانست.

بشر، ارتقاء آن را به شورای حقوق بشر در کنار شورای امنیت و شورای اقتصادی اجتماعی مورد توصیه و تأکید قرار داد. البته پیشنهادهای مطروحه در گزارش مذکور، بعداً در کمیته های کارشناسی مورد تغییرات و اصلاحات فراوان قرار گرفتند و در این میان، موضوع تشکیل شورای حقوق بشر در گروه کاری ویژه ای پیگیری شد که پس از تصویب در اجلاس سران فوریه ۲۰۰۵ و در نهایت در ۱۵ مارس ۲۰۰۶ در قالب قطعنامه A/RES/ 60/251 به تصویب مجمع عمومی ملل متحد رسید^۱ و پس از برگزاری نخستین دوره انتخاب اعضای در ۹ مه ۲۰۰۶، شورای حقوق بشر به طور رسمی در تاریخ ۱۹ ژوئن ۲۰۰۶ کار خود را آغاز کرد طی همین قطعنامه بود که یو.پی.آر نیز به عنوان یکی از ساز و کارهای نظارتی و تکمیل کننده و نه تکرار کننده ساز و ساز و کارهای معاهداتی حقوق بشری ملل متحد توسط شورا بر وضعیت حقوق بشر در دولت های عضو مورد پذیرش قرار گرفت^۲ و بیان داشت که فرآیند یو.پی.آر می بایستی همکاری جویانه، غیرسیاسی و غیرتقابل باشد. قطعنامه ۶/۱۰۲ شورای حقوق بشر نیز متعاقباً تصریح داشت که گزارش های یو.پی.آر می بایستی پیشرفت ها، بهترین رویه ها، چالش ها و محدودیت های حقوق بشری دولت های عضو را مورد اشاره قرار دهد.

شورای حقوق بشر ملل متحد یک نهاد بین الدولی در سطح سازمان ملل متحد است که از ۴۷ دولت تشکیل شده است که مسئولیت ترویج و حمایت از همه حقوق بشر در سرتاسر جهان را برعهده دارد. این شورا از این صلاحیت برخوردار است که به تمامی موضوعات حقوق بشری و وضعیت های حقوق بشری که شایسته توجه است در تمامی طول سال بپردازد. مقر شورای حقوق بشر ملل متحد در ژنو سویس است. این شورا در ۱۵ مارس ۲۰۰۶ میلادی از سوی مجمع عمومی ملل متحد و به موجب قطعنامه ۶۰/۲۵۱ شکل گرفت. در جلسه اول آن که بین ۱۹-۳۰ ژوئن ۲۰۰۶ میلادی شکل گرفت، شورا رویه ها و مکانیسم های نظارتی خود را مورد پذیرش قرار داد. شورای حقوق بشر ملل متحد تاکنون در حوزه های مختلفی ورود پیدا کرده است از جمله می توان به حق آزادی اجتماعات اشاره نمود. اهمیت حق آزادی اجتماعات تا بدان جا بوده است که شورای حقوق بشر ملل متحد در اکتبر ۲۰۱۰ میلادی با پذیرش قطعنامه ۱۵/۲۱، گزارشگر ویژه ای را عهده دار رسیدگی به حق آزادی اجتماعات نمود که از جمله ی وظایفش جمع آوری تمامی اطلاعات از جمله رویه ها و تجربیات ملی در ارتباط با ترویج و حمایت از حقوق آزادی اجتماعات و گزارش موارد نقض حقوق آزادی اجتماعات، تبعیض ها، تهدیدات یا توسل به خشونت و تعقیب و اقدامات انتقام جویانه علیه اشخاصی که این حقوق را اعمال می کردند بود. یکی دیگر از حوزه هایی که شورای حقوق بشر در آن گام برداشته است، حوزه حقوق مرتبط با کار است. سند اصول راهنما در مورد کسب و کار و حقوق بشر^۳ یکی دیگر از اسناد حقوق نرم در حوزه مسئولیت شرکت های چندملیتی بر مبنای قواعد حقوق

^۱ تنها رژیم صهیونیستی، ایالات متحده آمریکا، پالائو و جزایر مارشال علیه این قطعنامه رای منفی داده و دولت های ایران، بلاروس و ونزوئلا رای ممتنع دادند.

^۲ بایستی توجه داشت که چندین تفاوت میان ساز و کار نظارتی کمیسیون حقوق بشر سابق و شورای حقوق بشر فعلی وجود دارد اول آنکه ساز و کار نظارتی شورای حقوق بشر برخلاف کمیسیون حقوق بشر که یک ساز و کار تکراری بود یک ساز و کار تکمیل کننده می باشد. دوم آنکه UPR، موضوعات بیشتری را تحت پوشش قرار داده و تفاوت دیگر نیز آن است که ساز و کار سابق صرفاً مبتنی بر گزارش هایی بود که از سوی دولت ها تمهید می شد در حالی که ساز و کار UPR، از طریق گزارش های متعدد نهادهای حقوق بشری ملل متحد و ذی نفعانی مانند سازمان های مردم نهاد تکمیل می گردد.

^۳ Guiding Principles on Business and Human Right

بشری محسوب می‌گردد. پس از ناکامی سند پیش‌نویس، کمیسیون حقوق بشر سازمان ملل متحد، گزارشگر ویژه دبیرکل ملل متحد در مورد مسأله حقوق بشر و شرکت‌های فراملی و سایر کسب و کارهای تجاری^۱ تأسیس شد که وظیفه وی، شناسایی و طبقه‌بندی استانداردها و رویه‌های موجود شرکت‌های چندملیتی بوده است. دبیرکل ملل متحد، جان روگه^۲، یکی از نویسندگان سند "پیمان جهانی"^۳ و منتقد جدی سند پیش‌نویس به عنوان اولین گزارشگر انتخاب شد.^۴ در مرحله اول ماموریت وی، یک چارچوب سه پایه‌ای ترسیم گشت که اولاً متشکل از تکلیف دولت به احترام، حفاظت و ایفای تعهدات حقوق بشری ثانیاً مسئولیت شرکتی برای احترام به قواعد حقوق بشری و ثالثاً ضرورت جبران خسارت مؤثر برای قربانیان نقض‌های حقوق بشری بود. این چارچوب به چارچوب روگه^۵ یا چارچوب حفاظت، احترام و جبران خسارت^۶ مشهور گشت. در مرحله نهایی ماموریت او که بین سال‌های ۲۰۰۸ تا ۲۰۱۱ میلادی بود، وی توصیه‌های خاصی را در مورد اجرای چارچوب پیشنهادی خود ارائه داد که در نهایت منتهی به تدوین «اصول راهنما در مورد کسب و کار و حقوق بشر» شد که در ۱۶ ژوئن ۲۰۱۱ میلادی از سوی شورای حقوق بشر ملل متحد تصدیق گشت.

شورای حقوق بشر به عنوان اصلی‌ترین نهاد بین‌المللی حقوق بشری گزارش‌های خود را به مجمع عمومی ملل متحد ارسال نموده در زمینه نظارت بر فعالیت‌های حقوق بشری دولت‌های عضو در فرآیند بررسی دوره‌ای جهانی در طی دوره‌های چهار ساله وضعیت حقوق بشر که را در تمامی دولت‌های عضو خود بررسی می‌نماید دولت‌های عضو شورای حقوق بشر موظفند در زمان بندی‌های مقرر شده برای آنها گزارشی از وضعیت حقوق بشر در کشور خود را در چارچوب خطوط راهنمای ارائه شده در قطعنامه ۵/۱ شورای حقوق بشر مورخ ۲۰۰۷ به شورا ارائه کنند که شورا طبق جدول زمان بندی توسط گروه‌های کاری خود گزارش هر دولت را بررسی کرده و توصیه‌های لازم را به هر دولت تحت بررسی می‌نماید. بر اساس سند نهادسازی شورای حقوق بشر، اهداف ساز و کار بررسی دوره جهانی حقوق بشر عبارتند از: ۱- ارتقای وضعیت حقوق بشر در کشورها بر اساس فرآیند همکاری و گفتگوی تعاملی؛ ۲- انجام تعهدات و پایبندی‌های حقوق بشری کشورها و بررسی و ارزیابی پیشرفت‌ها و آگاهی از چالش‌ها و مشکلات آنها؛ ۳- بالا بردن توان و ظرفیت کشورهای مورد بررسی در جهت حمایت از حقوق بشر در این کشورها؛ ۴- مشارکت دادن جامعه مدنی و جامعه بین‌المللی در بهبود عملکرد حقوق بشری کشورها؛ ۵- تشویق به همکاری با شورای حقوق بشر و ساز و کارهای آن و نهادهای حقوق بشری سازمان ملل. انتخاب کشورها در فرآیند یو.پی.آر بدین صورت انجام می‌پذیرد که برای اولین دوره چهار ساله بر اساس قرعه‌کشی صورت

^۱Special Representative of the UN Secretary –General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises

^۲John Ruggie

^۳Global Compact

^۴ <https://www.business-humanrights.org/en/un-secretary-generals-special-representative-on-business-human-rights/un-protect-respect-and-remedy-framework-and-guiding-principles>(last visit 19/01/2020)

^۵Ruggie Framework

^۶Protect, Respect and Remedy Framework

خواهد گرفت. بررسی ها در دوره های بعدی بر اساس نوبت بررسی در دوره اول تعیین خواهد شد.^۱ این امر مستلزم بررسی وضعیت ۴۸ کشور در هر سال طی سه نشست دو هفته ای گروه کاری خواهد بود. در همین رابطه، قرعه کشی برای نوبت بندی بررسی وضعیت کشورها در جریان برگزاری اجلاس ششم شورای حقوق بشر انجام پذیرفت و همه کشورهای عضو سازمان ملل در نوبت بررسی وضعیت خود از سال ۲۰۰۸ تا ۲۰۱۱ بر اساس جدول پیوست قرار گرفتند. اولین دوره بررسی کشورها چهار سال خواهد بود.^۲

به منظور عملکرد بهتر در زمینه یو.پی. آر، شورای حقوق بشر ساز و کارهای مشورتی و مالی برای خود ایجاد نموده است. کمیته مشورتی جایگزین کمیته فرعی ارتقاء و حفاظت از حقوق بشر شده است. این کمیته مشورتی به مانند کمیته فرعی کمیسیون حقوق بین الملل، رکن فرعی شورا بوده و به عنوان یک اتاق فکر اعضای شورا عمل می نماید. این کمیته از ۱۸ کارشناس که از سوی دولت های عضو ملل متحد پیشنهاد شده و از طریق رای مخفی اعضای شورا مشخص می گردند، تشکیل می شود. کمیته هر شش ماه به مدت حداکثر ۱۰ روز تشکیل جلسه داده و می تواند به صورت ویژه و با تایید اعضای شورا جلساتی را برنامه ریزی می نماید. این کمیته فرعی از ۲۶ کارشناس مستقل که برای مدت ۱۰ سال تعیین می شوند؛ تشکیل می گردد. از سوی دیگر، شورای حقوق بشر به منظور حمایت از مشارکت دولت ها در بررسی ها و اجرای نتایجش، صندوق مشارکت در بررسی دوره ای جهانی^۳ و صندوق داوطلبانه ملل متحد برای معاضدت های فنی و مالی اجرای بررسی دوره ای جهانی^۴ را ایجاد ایجاد نموده است.

حقوق بشر یکی از مهم ترین موضوعات مورد توجه در جهان امروز است به همین دلیل در ساختار و عملکرد سازمان ملل متحد در دهه های اخیر، حجم عظیمی از تشکیلات و عملیات سازمان به مسایل مربوط به حقوق بشر اختصاص داده شده است. این موضوع به ویژه از سال ۲۰۰۶ میلادی و با تشکیل شورای حقوق بشر و فرآیند خاص یو.پی. آر رنگ و بوی تازه ای گرفت به نحوی که حقوق بشر، صلح و امنیت و توسعه به عنوان سه کلید واژه اساسی فعالیت سازمان ملل متحد بعد از این تاریخ بدل گشت. اصولاً سازمان ملل متحد در سال ۱۹۴۵ برای اهدافی تاسیس شد که مهم ترین آن ایجاد یک سیستم نوین امنیت جمعی برای تضمین عدم تکرار جنگ های جهانی و نجات نسل های آینده از بلای جنگ بود. اگرچه بنیان گذاران سازمان ملل متحد به تفکیک پذیری مقوله امنیت با توسعه

^۱ مرکز خدمات بین المللی حقوق بشری اشاره نمود که ((در طول بررسی دوم، ترس ها از اینکه UPR تبدیل به یک بررسی تشریفاتی شود، تشدید شد.)) و کارآمدی UPR به واسطه عدم وجود ساز و کارهای پیگیری، ضعف های شکلی، اجرای نامنجم و موانع بر سر راه مشارکت سازمان های مردم نهاد، محدود و مضیق گشت.

^۲ در اولین نشست گروه کاری بررسی دوره ای و جهانی وضعیت حقوق بشر که به مدت دو هفته از ۷ تا ۱۸ آوریل ۲۰۰۸ در پنو برگزار گردید، وضعیت ۱۶ کشور شامل بحرین، اکوادور، تونس، مراکش، اندونزی، مراکش، اندونزی، فنلاند، انگلیس، هند، برزیل، فلپین، الجزایر، لهستان، هلند، آفریقای جنوبی، جمهوری چک و آرژانتین مورد بررسی قرار گرفت. در دومین جلسه گروه کاری نیز که از ۵ تا ۱۶ می ۲۰۰۸ برگزار شد؛ وضعیت کشورهای بنین، فرانسه، گابن، غنا، گواتمالا، ژاپن، کره جنوبی، مالی، پاکستان، پرو، رومانی، سریلانکا، سوئیس، تونگا اوکراین و زامبیا مورد بررسی گروه کاری قرار گرفت. برای اطلاعات بیشتر در این باره ن. ک به

Sharma, Mukul, " Human Rights in a Globalized World: An Indian Diary ", SAGE Publication India, 2010, p 227.

United Nations Voluntary Fund for Participation in the Universal Periodic Review³

United Nations Voluntary Fund for Financial and Technical Assistance for Implementation of the Universal Periodic Review⁴

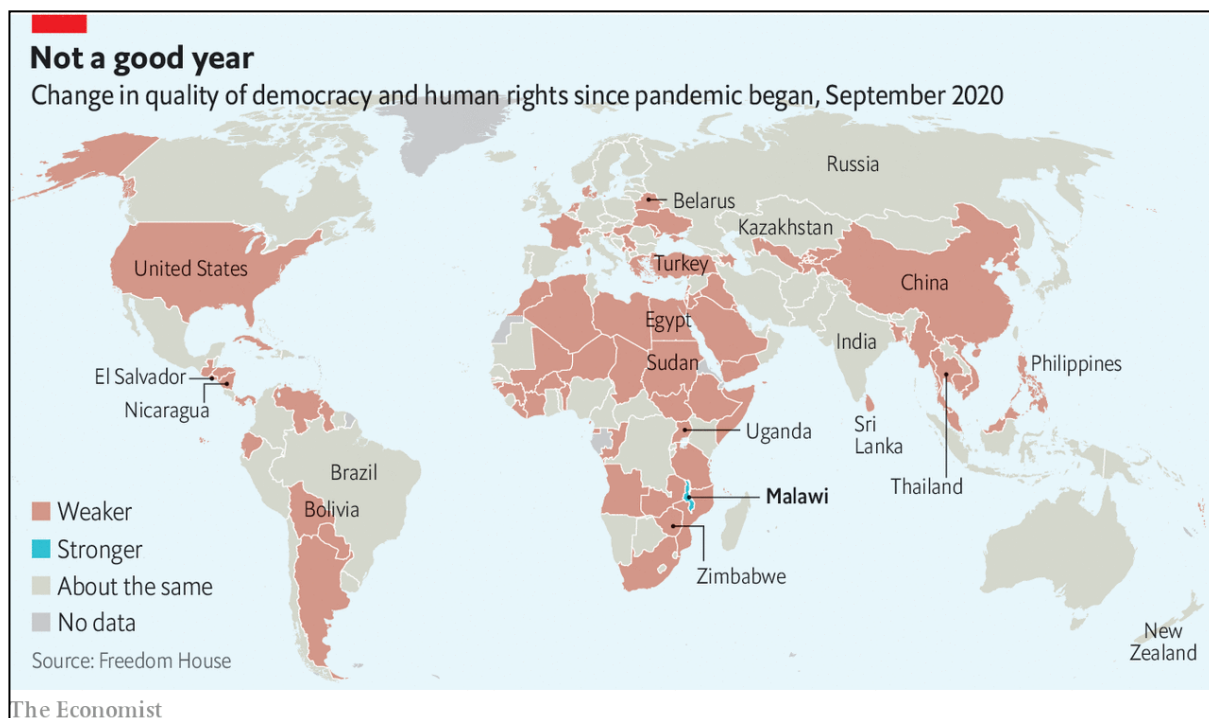
اقتصادی - اجتماعی همه ملل و ارتقاء و حمایت از حقوق بشر واقف بودند و این امر را از مقدمه و فصل اول منشور ملل متحد به خوبی می‌توان دریافت، اما واقعیات نظام بین‌المللی پس از جنگ جهانی دوم، برداشت غالب از امنیت را به سمت همان مفهوم نظامی و سنتی آن سوق داد. (Gaer et al, 2014: 17). با این حال، در دو دهه اخیر با وقوع رویدادهایی چون پایان جنگ سرد، فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، برقراری شرایط نوین در صحنه بین‌المللی و در نهایت وقایع ۱۱ سپتامبر و در کنار همه اینها وقوع یک انقلاب اطلاعاتی در جهان، جامعه بین‌المللی وارد فضای جدیدی گردیده که بازنگری در ساز و کارهای بین‌المللی سابق از جمله سازمان ملل متحد را اجتناب‌ناپذیر ساخته و می‌طلبد که سازمان ملل متحد نیز در شرایط جدید جهان، خود را بازنگری کند. در همین راستا بود که دبیرکل سازمان ملل متحد طی سخنرانی سالانه خود خطاب به مجمع عمومی در سپتامبر ۲۰۰۳ میلادی، اعضا را به تلاش برای موثرتر کردن سازمان ملل فرا خواند و متعاقباً با تشکیل یک هیئت ۱۶ نفره بلند پایه تلاش کرد تا تهدیدهای موجود علیه صلح و امنیت بین‌المللی را ارزیابی کند؛ نحوه برخورد نهادها و سیاست‌های جاری سازمان ملل متحد با این تهدیدها را بسنجد و توصیه‌هایی برای تقویت سازمان ملل متحد به نحوی که بتواند امنیت جمعی را برای قرن بیست و یکم فراهم آورد ارائه نماید. (Brown, 2016: 61). گزارش هیئت مذکور که به دنبال مشورت‌ها و بررسی‌های گسترده با مراجع و مجامع دولتی و غیردولتی تنظیم گردیده، بیش از هر چیز متضمن بینش جدیدی از امنیت جمعی و تهدیدهای موجود علیه صلح و امنیت بین‌الملل بوده و با تأکید بر اینکه عصر ما، عصر آسیب‌پذیری متقابل ضعیف و قوی است و امروزه هیچ کشوری، هر قدر قدرتمند، نمی‌تواند صرفاً با تلاش‌های خود و به تنهایی خود را مصون از تهدیدات نگه دارد، بر ضرورت بازنگری و انجام تغییرات عمده در ساختار سازمان ملل متحد که پاسخگوی شرایط جدید بین‌المللی باشد، تصریح و پافشاری نمود و در این راستا، پیشنهادی اجرایی روشنی را برای تجدید ساختار برخی از نهادهای سازمان ملل متحد و یا ایجاد ساز و کارهای جدید ابراز داشت (Hadjo, 2009: 116-117) و

استقرار ساز و کار موسوم به یو.پی.آر در سال ۲۰۰۸ میلادی، به عنوان یکی از مهم‌ترین تغییرات از کمیسیون حقوق بین‌الملل به شورای حقوق بشر قابلیت ارزیابی دارد. در طی فرآیند مزبور، شورا بر مبنای هنجارهای حقوقی بین‌المللی مندرج در منشور ملل متحد، اعلامیه جهانی حقوق بشری، اسناد حقوقی بشری که یک دولت عضو آن بوده، تعهدات داوطلبانه دولت‌ها و حقوق بین‌الملل بشردوستانه انجام دهد. یو.پی.آر بر مبنای اصل ترویج جهان‌شمولی، استقلال، غیرقابل تجزیه بودن، استفاده از اطلاعات عینی و قابل اتکا و رفتار برابر با دولت‌ها بنا شده است. بررسی دوره ای جهانی یک فرآیند منحصر به فرد بوده که سوابق حقوق بشری تمامی دولت‌های عضو ملل متحد را ارزیابی می‌نماید. یو.پی.آر، یک فرآیند دولت‌محور تحت نظارت شورای حقوق بشر ملل متحد بوده که به هر یک از دولت‌ها، فرصت اعلام این امر را در اختیار قرار می‌دهد که چه اقداماتی را به منظور بهبود وضعیت‌های حقوق بشری در کشور متبوعشان و ایفای تعهدات حقوق بشری شان انجام داده‌اند. هدف نهایی از این ساز و کار، بهبود وضعیت حقوق بشری در تمامی کشورها و مورد توجه قرار دادن نقض‌های حقوق بشری بوده ضمن این که در حال حاضر، هیچ ساز و کار جهانی از این نوع وجود ندارد

یو.پی.آر هر کشور شامل سه گزارش (گزارش ملی، گزارش نهادهای سازمان ملل و کمیسیاریای عالی حقوق بشر می‌شود و نکته مهم در خصوص این گزارش‌ها این است که هر چند جمع‌بندی نهایی و پیشنهادهای شورا برای

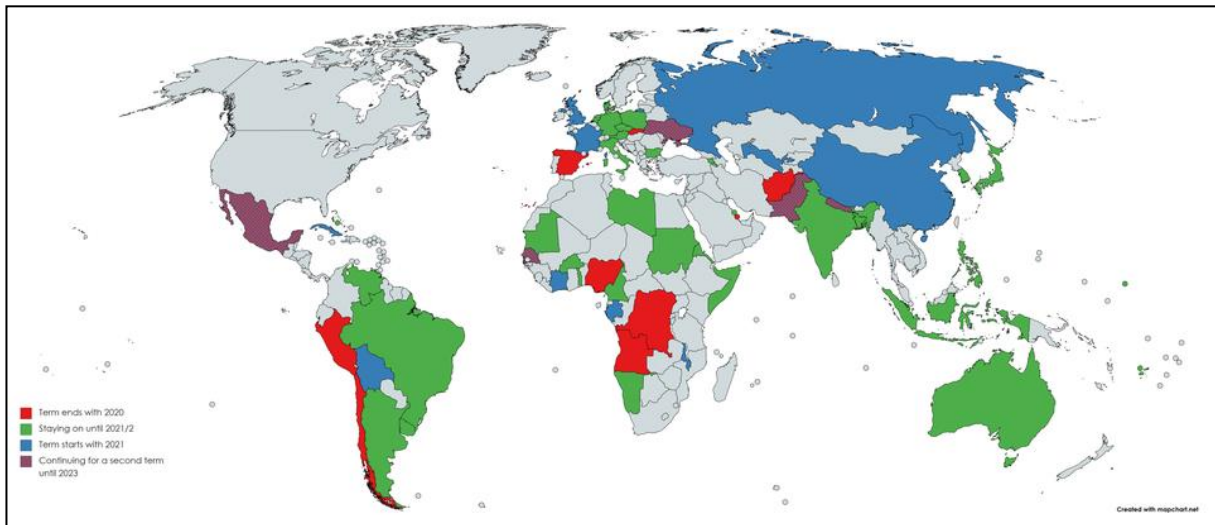
کشوری که گزارشش ارزیابی شده الزام آور نیست اما در مقام دیدگاهی که شورای حقوق بشر آن را تایید نموده و بر اساس فرآیندهای همکاری تهیه و تنظیم شده قابل توجه بوده و کشور هدف اخلاقاً موظف به پیگیری آنها خواهد بود ضمن آنکه این موارد می توانند در آینده بارها مورد استناد کشورها و سازمان های غیردولتی قرار گیرند تا میزان تعهد هر کشور را به خواست جهانی ارزیابی نمایند. با این وجود، بررسی ادواری جهانی از ضعف های عمده ای نیز رنج می برد. اعمال ملاحظیات سیاسی در رسیدگی های حقوق بشری، پراکندگی توصیه ها و عدم تفکیک آنها، عدم وجود یک مکانیسم واحد و متمرکز برای پیگیری و اجرای توصیه ها و نقش کم رنگ نهادهای ملی حقوق بشر از جمله چالش هایی به شمار می روند که عملکرد موثر این ساز و کار در تحقق اهداف حمایتی و ارتقایی حقوق بشری شورای حقوق بشر را با مشکل مواجه می سازد.

شورا یک پروسه شکایت را برقرار نموده که به افراد و گروه ها اجازه می دهد تا نقض های حقوق بشری را به روش محرمانه گزارش دهند. هدف این فرآیند، تسهیل غیرمغرضانه و موثر مباحثه و همکاری در میان دولت های متهم، اعضای شورا و شکات می باشد. کارگروه ابلاغات و کارگروه وضعیت ها، شکایت ها را بررسی نموده و آنها را به توجه شورا می رساند. این کارگروه ها، دو جلسه پنج روزه در هر سال به منظور بررسی شکایات و دریافت پاسخ ها از کشورهای مورد نظر برگزار می نماید. خود شورا است که تشخیص می دهد که آیا اقداماتی بایستی بر مبنای توصیه های مطرح شده از سوی این کارگروه ها اتخاذ شوند یا نه. فرآیند شکایت شورا تا حدود زیادی به فرآیند شکایت کمیسیون حقوق بشر ملل متحد شبیه می باشد.

نقشه ۱. نقشه وضعیت حقوق بشر دولت های مختلف در سرتاسر جهان در سال ۲۰۲۰

منبع: https://www.economist.com/sites/default/files/images/print-edition/20201017_IRM994.png

نقشه ۲. نقشه دولت های عضو شورای حقوق بشر ملل متحد.

منبع:

[/https://www.reddit.com/r/MapPorn/comments/kk13y6/members_of_the_united_nations_human_rights](https://www.reddit.com/r/MapPorn/comments/kk13y6/members_of_the_united_nations_human_rights)

اقدامات نظارتی نهادهای غیردولتی حقوق بشری

بر مبنای قطعنامه ۱۶/۲۱ شورای حقوق بشر ملل متحد که رویه های عملکردی یو.پی.آر را مشخص می نماید، این فرآیند بررسی بایستی اطلاعات موثق و مفید را تا بدانجا که ممکن است از سایر ذی نفعان از جمله سازمان های غیردولتی فراهم نماید. سازمان های غیردولتی می توانند اطلاعاتی را ارائه دهند که به گزارش ((سایر ذی نفعان)) اضافه گردیده. این اطلاعات می توانند از سوی هر یک از دولت هایی که در طول بررسی کارگروه یو.پی.آر، در بحث ها شرکت می کنند؛ ارائه شود. سازمان های غیردولتی می توانند در جلسات کارگروه های یو.پی.آر شرکت کرده و زمانی که نتیجه بررسی های دولت ها مورد نظر قرار می گیرد، در جلسات عادی شورای حقوق بشر ملل متحد، به بیان دیدگاه های خود پردازند. اگرچه همان طور که گفته شد تنها دولت ها هستند که می توانند توصیه هایی را نسبت به وضعیت حقوق بشر در دولت مورد بررسی مطرح نمایند، حوزه های بالقوه ای برای عملکرد سازمان های غیردولتی در تهیه گزارش یو.پی.آر وجود دارد که عبارتند از: ۱- تشویق دولت ها به انجام مشورت های ملی به منظور اطلاع رسانی گزارش ملی، پذیرش بازدیدهای رویه های ویژه شورای حقوق بشر و تصویب معاهدات حقوق بشری؛ ۲- ارائه اطلاعاتی در مورد وضعیت های حقوق بشری به نهادهای معاهداتی حقوق بشر ملل متحد و یو.پی.آر شورای حقوق بشر؛ ۳- پشتیبانی از دولت ها به منظور اجرای توصیه های یو.پی.آر و اجرای آنها.

همانگونه که گفته شد این نهادها با سه سطح اقدامات نظارتی خود را انجام می دهند که عبارت بودند از:

مذاکره با مقامات رسمی دولتی

1 "Other Stakeholders"

در این سطح در واقع مذاکره تمامی روش های اعمال فشار بر بازیگران ملی و بین المللی با هدف تغییر در سیاست- هایشان را شامل می شود. در این سطح این امکان فراهم شده تا مقامات سیاسی بتوانند نسبت به نیازهای جامعه آگاه شده و در صورت نیاز به حل آنها بپردازند. در این روش اعمال فشار هم می تواند به صورت مستقیم باشد هم غیر مستقیم و از طریق ایجاد آگاهی برای عموم مردم (Davis,2012:204).

جمع آوری اطلاعات و تهیه گزارش

مهمترین اقدام سازمانهای غیردولتی برای نظارت، جمع آوری اطلاعات مرتبط با موارد مراعات و عدم رعایت حقوق بشر و در نهایت انتشار گزارش های سالانه با مقطعی از وضعیت حقوق بشر در کشورهاست. شناسایی نقض، مهمترین گام در آغاز تحقیقات است (OHCHR,2001:108).

همکاری با سازمانهای غیردولتی و نهادهای ملی حقوق بشری

اگرچه حوزه فعالیت سازمان های ملی غیردولتی در مقایسه با سازمانهای غیردولتی بین المللی محدودتر است، اما تلاش آنها در جمع آوری و تهیه و انتشار گزارشی از وضعیت داخلی، عامل مهمی در جلب توجه نهادهای بین المللی نسبت به یک کشور خاص است (Meernik,2012:237).

رویه های نظارتی شورای حقوق بشر سازمان ملل

به طور کلی در نظام حقوقی بشری سازمان ملل متحد دو نوع نهاد حقوق بشری وجود دارد. دسته اول، نهادهای مبتنی بر منشور هستند که بر اساس منشور ملل متحد ایجاد شده اند و دسته دوم نهادهای معاهده ای هستند که تاسیس آنها به موجب یک معاهده حقوق بشری بوده است که در هر دوی آنها از شیوه گزارش دهی به عنوان ضمانت اجرایی به منظور نظارت بر اجرای حقوق بشر استفاده می شود. اگرچه از حیث رسیدگی به گزارش دولت ها میان نهادهای مبتنی بر معاهده و منشور تفاوت هایی به چشم می خورد اما مراحل اساسی برای تمامی آنها مشترک است معمولاً به این ترتیب است که ابتدا دولت مربوطه یک گزارش ابتدایی ارائه می دهد و سپس از سوی نهاد مربوطه و اعضای آن فهرستی از پرسش ها و موضوعات مطرح می شود که دولت مذکور اکثراً به صورت مکتوب به آنها پاسخ می دهد سپس نهاد مربوطه در صورت نیاز از سایر منابع از جمله کارگزاری های ملل متحد و سایر سازمان های بین المللی دولتی و غیردولتی و ... اطلاعاتی را کسب می کند و سپس در جلسه ای به طور رسمی به بررسی گزارش پرداخته می شود و گفتگویی سازنده ما بین نهاد حقوق بشری و دولت مربوطه صورت می گیرد و در نهایت هم مرحله توصیه ها و ملاحظات نهایی است که معمولاً طی آنها به دولت مورد نظر توصیه های عملی ارائه می شود و آن دولت به انجام اقدامات بعدی برای اجرای هرچه بهتر حقوق بشر تشویق می شود و حوزه هایی که در آنها نیاز به اقدامات بیشتری برای اجرای کامل مفاد معاهده یا اسناد حقوق بشری وجود دارد توسط آن نهاد حقوق بشری مشخص می شود. نهاد شورای حقوق بشر هم مانند سایر نهادهای حقوق بشری از شیوه گزارش دهی به عنوان یکی از ضمانت اجرای اصلی به منظور الزام دولت ها به رعایت تعهدات حقوق بشری شان استفاده می کند با این تفاوت که گزارشی که شورای حقوق بشر از دولت ها درخواست می کند یک گزارش کامل و جامع در زمینه کلیه موارد حقوق بشر می باشد. برخلاف کمیته ها یا همان نهادهای مبتنی بر معاهده تنها بر اجرای مفاد معاهدات خود نظارت می کنند

پس از تأسیس شورای حقوق بشر، سازوکارهای مذکور در شورای مذکور به وضعیت‌های کشوری و یا مسائل موضوعی در اقصی نقاط جهان پرداخت. رویه‌های ویژه یا به صورت شخصی شامل گزارشگران ویژه، نمایندگان ویژه، کارشناس مستقل بوده و یا در قالب یک کارگروه شامل: کارشناسان مستقلی که به صورت داوطلبانه توسط شورای حقوق بشر منصوب می‌گردند، فعالیت می‌کنند. گزارشگران ویژه، کارشناس مستقل و اعضای کارگروه‌ها، جملگی توسط شورای حقوق بشر منصوب شده و در ظرفیت شخصی خدمت می‌کنند. آن‌ها متعهد می‌شوند تا از استقلال، کارآمدی، شایستگی و همگرایی از طریق بی‌طرفی، صداقت و حسن نیت حمایت کنند. رویه‌های ویژه، کارمندان سازمان ملل بوده، بنابراین جهت انجام وظایف خود هیچگونه حقوقی از سازمان ملل دریافت نمی‌کنند. استقلال گزارشگران و عهده داران مأموریت یک عنصر اساسی برای نیل به انجام وظایف آن‌ها محسوب شده تا بتواند وظایف خود را به نحو احسن و بدون هرگونه جانبداری انجام دهند. حداکثر مدت زمان انجام مأموریت یک گزارشگر ویژه و عهده دار مأموریت، فارغ از اینکه گزارشگر موضوعی و یا کشوری باشد، شش سال می‌باشد. بر اساس مأموریت‌های رویه‌های ویژه، معمولاً عهده‌داران مأموریت یا برای انجام نظارت، توصیه و ارائه گزارش عمومی در خصوص وضعیت حقوق بشری کشورها و یا سرزمین معینی انتخاب می‌شوند که در این صورت به آن‌ها، مأموریت کشوری اطلاق می‌گردد و یا ممکن است برای انجام نظارت، توصیه و ارائه گزارش عمومی در خصوص یک پدیده عمده نقض حقوق بشر در سراسر جهان برگزیده شوند که به آن‌ها مأموریت موضوعی اطلاق می‌گردد. اما این رویه‌های نظارتی ضمانت‌هایی برای انجام دارند که از جمله این ضمانت‌ها می‌توان به اقدامات متقابل جمعی، اشاره کرد

پذیرش اقدامات متقابل جمعی از سوی دولت‌ها

پذیرش اقدامات متقابل جمعی از سوی دولت‌ها به سه دسته تقسیم می‌شود که عبارتند از: دسته اول به اقدامات متقابل دولت‌ها در واکنش به تبعیض نژادی در داخل سرزمین کشور دیگر می‌پردازد (اسمیت، ۱۳۸۸). دسته دوم از اقدامات متقابل که در گزارش کمیسیون اشاره شده است اقدامات متقابل علیه نسل‌کشی است. عمده‌ترین این اقدامات در واکنش به نسل‌کشی در اوگاندا اتخاذ شد. نهایتاً دسته سوم اقدامات متقابل که بیشترین مصادیق را نیز در برگیرد در واکنش به نقض آزادی‌های سیاسی در قلمرو سرزمین کشورهای دیگر بود.

شایان ذکر است که در تمام این موارد، اقدامات متقابل در واکنش به نقض‌های یادشده علیه اتباع یک دولت صورت گرفته و باوجود این، جامعه بین‌المللی نه تنها اعتراضی به اقدامات یادشده نشان نداده، بلکه بعضاً از آن‌ها حمایت کرده است. البته برکسی پوشیده نیست که بعضاً دامنه اقدامات متقابل به مثابه ضمانت اجرای حقوق بشر به ایران هم رسیده است. پس از انتخابات ریاست جمهوری خرداد ۱۳۸۸ (ژوئن ۲۰۰۹) در ایران، اختلاف نظری میان نامزدهای انتخاباتی و در خصوص صحت نتایج اعلامی پیش آمد. این اختلاف نظرها منجر به شکل‌گیری تجمعاتی از سوی هواداران نامزدهای معترض، در روزهای پس از انتخابات شد که توجه مجامع بین‌المللی را به خود جلب کرد. اتحادیه اروپا در گزارش سال ۲۰۰۹ خود، مدعی نقض‌های حقوق بشری در ایران، به ویژه نقض تعهدات دولت به موجب میثاق حقوق مدنی سیاسی شد (گزارش اتحادیه اروپا، ۲۰۰۸). دیده‌بان حقوق بشر نیز در گزارش خود در سال

۲۰۱۱ ایران را متهم به نقض‌های حقوق بشری، از جمله نقض آزادی تجمعات مسالمت آمیز و آزادی بیان کرد (گزارش حقوق بشری، ۲۰۱۱).

کشورهای اروپایی در سال ۲۰۱۱، اموال و دارایی‌های عده‌ای از مقامات و افراد ایرانی توقیف را کردند که ادعا می‌شد در نقض‌های حقوق بشری دخالت داشتند (کمیسیون اروپا، ۲۰۱۱). ایالات متحده آمریکا نیز در سپتامبر ۲۰۱۰ علیه هشت مقام عالی رتبه ایرانی که به اعتقاد دولت اوپاما متهم به نقض‌های حقوق بشری هستند، تحریم‌هایی اعمال کرد (گزارش، ۲۰۱۱). مانند موارد پیشین، این اقدامات خارج از چارچوب سازمان ملل متحد و به تشخیص خود دولت‌های اقدام کننده، به منظور مقابله با نقض حقوق بشر در داخل مرزهای یک کشور بود. بنابراین اقدام دولت ثالث محسوب می‌شود. واکنش نسبت به تحریم‌های حقوق بشری در ایران در سایه تحریم‌های اقتصادی پیشین که در ابعاد گسترده تر و در اعتراض به فعالیت‌های هسته‌ای این کشور اعمال شده‌اند، گم شده و کم‌رنگ بوده است. بنابراین نمی‌توان اعتراض قابل توجهی به آن مشاهده کرد. البته واکنش‌های بسیاری به تحریم‌های اقتصادی علیه فعالیت‌های هسته‌ای ایران نشان داده شده است که خارج از بحث مورد نظر ماست. مثال‌های فوق، نشانگر رویه دولت هاست که در برابر نقض‌های حقوق بشری در داخل مرزهای یک سرزمین سکوت نکرده و واکنش نشان می‌دهند. اگرچه ممکن است این واکنش‌ها گزینشی بوده و تا حد زیادی متأثر از منافع سیاسی و اقتصادی دولت اقدام کننده باشد، نمی‌توان رواج و گسترش چنین رویه‌ای را انکار کرد.

در واقع، با وجود سکوت مواد مربوط به مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها در خصوص جواز اقدامات متقابل جمعی در برابر نقض قواعد آمره و تعهدات عام‌الشمول، شاید چنین رویه‌ای حاکی از عرف در حال شکل‌گیری در این خصوص باشد.

تحریم‌ها، رایج‌ترین شکل توسل به اقدامات متقابل

رویه نشان می‌دهد که عمده‌ترین شکل بروز اقدامات متقابل در برابر نقض‌های حقوق بشری، در قالب تحریم اتفاق می‌افتد. این تحریم‌ها غالباً در صورت سکوت شورای امنیت، از سوی یک یا چند کشور علیه دولت متخلف وضع می‌شود. در مواردی نیز مشاهده شده که تحریم‌ها اصالتاً از قطعنامه‌ها پیروی می‌کند اما از محدوده تعیین شده توسط شورای امنیت فراتر می‌رود.

تحریم‌های سازمان ملل علیه عراق، برانگیزاننده مباحثاتی جهانی در خصوص جوانب قانونی تحریم، از جمله نفس بودن آن قانونی شد. عقیده مخالفان قانونی بودن تحریم بر این بود که دولت‌ها، همچنان که خارج از محدوده فصل هفت منشور و بدون اجازه شورای امنیت، حق مداخله نظامی و توسل به زور را ندارند، امکان توسل به سایر اقدامات مندرج در این فصل از جمله تحریم را نیز ندارند (تاموشات، ۱۳۸۶). مدافعان نظریه همکاری بین‌المللی معتقدند که تحولات اخیر جامعه بین‌المللی به سمت محدود کردن حاکمیت دولت‌ها پیش رفته و در این راستا تحکیم روابط اقتصادی و دادوستد دولت‌ها و کاهش موانع آن، یکی از ضروریات جامعه بین‌المللی شده است.

به طور کلی، تحریم‌ها را می‌توان چنین تعریف کرد: روابط خارجی قهرآمیز که تعمداً روابط عرفی اقتصادی مانند معاملات یا مبادلات اقتصادی را به منظور الزام دولت هدف به تغییر سیاست یا رفتار معلق

می‌کند (کورتیت، ۱۹۹۵). تحریم‌های اقتصادی عموماً شامل تحریم تجاری، محدودیت‌های مالی (در زمینه وام و نقل و انتقال) و ممنوعیت‌های حمل‌ونقل (زمین، دریا، خشکی) و محدودیت ارسال تسلیحات است (گران‌گره‌ها، ۱۹۹۶).

نتیجه‌گیری و دستاورد علمی پژوهشی

مؤلفه‌های جغرافیایی در عملکرد شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد از نقش ویژه‌ای برخوردار است. موضوعی که عملکرد شورا را در این بخش متمایز می‌سازد از چند بعد است اولاً اینکه در انتخاب اعضای شورای حقوق بشر ملل متحد، معیارهای جغرافیایی نقش تعیین‌کننده‌ای ایفاء نموده و در این زمینه صحبت از نوعی عدالت جغرافیایی شده است ثانیاً با جهانی شدن حقوق بشر و افزایش تاثیرگذاری مؤلفه‌های حقوق بشری بر قانون‌گذاری داخلی دولت‌ها، اینک هر یک از دولت‌ها که در جغرافیای متفاوتی از نظر انسانی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی زیست می‌نمایند، در ایجاد یک حقوق بشر جهان‌شمول تاثیرگذار هستند. این موضوع به صورت‌های مختلفی قابل مشاهده است برای نمونه سازمان همکاری‌های اسلامی که بر حقوق و تکالیف دولت‌های اسلامی متمرکز است در ارتباط با حقوق بشر، اعلامیه حقوق بشر قاهره را دارد و این اعلامیه نقش بسیار مهمی در زمینه تدوین استانداردهای حقوق بشر اسلامی ایفاء نموده است. دیدگاه‌های کشورهای خاص در زمینه حقوق بشر در زمینه تدوین و توسعه آن تاثیرگذار بوده است و اینکه دولت‌ها در مجامع بین‌المللی از جمله شورای حقوق بشر ملل متحد، امروزه می‌کوشند تا با اتکال به داشته‌های جغرافیایی انسانی، سرزمینی و اقتصادی منطقه خودشان، به چانه‌زنی بر سر تدوین و توسعه قواعد حقوق بشری بپردازند.

البته دولت‌ها عموماً بر اسناد حقوق بشری بین‌المللی، حق شرط گذاشته‌چرا که عموماً با زیست جغرافیایی انسانی آن‌ها ممکن است در تعارض باشد. مهاجرت‌های متعدد افراد به ویژه از کشورهای جنوب به سمت کشورهای شمال موجب شده است که هم‌اینک این مساله چالش‌های متعدد حقوق بشری را برای هم‌دولت‌های مهاجرپذیر و هم‌دولت‌های مهاجرفرست و هم‌دولت‌های ترانزیت به وجود آورد؛ بنابراین، این تقسیم‌بندی به شمال و جنوب نیز نوعی مزیت جغرافیایی در دامنه حقوق بشری در اختیار برخی دولت‌ها قرار داده است به نحوی که کشورهایی که عمدتاً در نیمکره شمالی زمین مستقر شده‌اند، از وضعیت اقتصادی و اجتماعی و سیاسی باثبات‌تری برخوردارند در حالی که کشورهایی که در نیمکره جنوبی زمین مستقر شده‌اند از وضعیت اقتصادی، اجتماعی و سیاسی ضعیف و شکننده‌ای برخوردارند.

شورای حقوق بشر سازمان ملل، یو.پی.آر و تمامی نهادهای رسمی نظارتی بین‌المللی حقوق بشری نظارت بر عملکرد حقوق بشری دولت‌ها، با هدف جلوگیری از نقض نظام‌مند حقوق بشر توسط آنها و همچنین نظارت بر میزان پایبندی دول عضو به تعهدات حقوق بشری مندرج در معاهدات و کنوانسیون‌های حقوق بشری تاسیس شده‌اند؛ و برای رسیدن به این اهداف والا دست به اقدامات مهمی از جمله تصویب قطعنامه‌ها، انجام مکاتبات، دریافت گزارشات ادواری دولت‌ها و ارائه توصیه‌های مختلف حقوق بشری به کشورها زده‌اند. با تشکیل شورای حقوق بشر سازمان ملل در سال ۲۰۰۶ و افزایش قدرت تصمیم‌گیری این شورا بعنوان یک نهاد بین‌المللی این شورا سازوکارهای بهتری را برای مقابله با نقض حقوق بشری کشورها در نظر گرفت که از جمله آنها یو.پی.آر و گزارش دهی دولت‌ها است. این سازوکار در واقع مبتنی بر تعامل، همکاری و بررسی یکسان وضعیت حقوق بشر تمامی دولت‌های عضو سازمان ملل و تعامل دولت‌های تحت بررسی، به عنوان یک نهاد نظارتی بر اعمال دولت‌هاست.

البته شواهد حقوق بشر علاوه بر ارائه سازوکارهای جدید برای عدم نقض حقوق بشر توانسته است تا حدودی با ارائه برخی ضمانت های اجرایی دولت ها را مجبور به رعایت حقوق بشر نماید. از جمله این ضمانت های اجرایی می توان به اقدامات متقابل اشاره کرد که تحریم ها نیز جزوی از این اقدامات است و ایران نیز از سال ۸۸ دستخوش این اقدامات متقابل دولتها شده است. اقدامات متقابل، یکی از ابزارهایی است که دولت ها در چنین مواقعی برای مقابله با دولت متخلف و الزام وی به تبعیت از قاعده و تقاضای جبران خسارت، بدان متوسل می شوند. البته پذیرش این اقدامات خود بدون حرف و حدیث نبوده ولی به نظر می رسد که در نظام بین المللی کنونی، چاره ای جز پذیرفتن این اقدامات وجود ندارد. با بررسی خلأهای موجود در بحث ضمانت اجرا برای تعهدات حقوق بشری و ضعف سازوکارهای موجود، در حمایت از حقوق اولیه انسان ها به ویژه در برابر دولت های خودشان، اهمیت یافتن روشی برای اجرایی کردن وعده دولتها در زمینه حقوق بشر را هر چه بیشتر می کرد؛ و مشخص شد که اقدامات متقابل از خیلی جهات تأثیر بالاتری نسبت به سایر ضمانت های اجرایی برای تعهدات حقوق بشری دولتها دارد.

منابع

- آشوری، داریوش (۱۳۸۱)، دانشنامه سیاسی، تهران: مروارید.
- باقرزاده، محمدرضا، ضمانت اجرای صلح و امنیت بین المللی، قم، انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۸۲، چاپ اول، ص ۲۱ و ۲۲.
- تأموشات، کریستین حقوق بشر، ترجمه: حسین شریفی طراز کوهی، میزان، ۱۳۸۶.
- جعفری لنگرودی، محمدجعفر، مبسوط در ترمینولوژی حقوق، تهران، کتابخانه گنج دانش، ۱۳۷۸، چاپ اول، جلد سوم، ص ۲۴۲۰.
- لغتنامه دهخدا، ص ۶۴ و ۱۰۳۶.
- شریفیان (۱۳۸۰)، « راهبرد جمهوری اسلامی ایران در زمینه حقوق بشر در سازمان ملل متحد ». تهران: انتشارات وزارت امور خارجه.
- مورگنتا، هانس جی (۱۳۷۹). «سیاست میان ملت ها: تلاش در راه قدرت و صلح، ترجمه: حمیرا مشیرزاده، تهران، وزارت امور خارجه، مرکز چاپ و انتشارات.
- اسلامی، مسعود (۱۳۷۶). «وجهه بین المللی ایران و انتخابات اخیر ریاست جمهوری»، ماهنامه اطلاعات سیاسی - اقتصادی، ۱۳۷۶، سال ۱۱، شماره ۱۱۸-۱۱۷.
- ذاکریان، مهدی؛ مختاری، بهروز (۱۳۹۴). «تحلیل عملکرد شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد در سازوکار رویه های ویژه بر افزایش احترام به حقوق بشر». فصلنامه سازمان های بین المللی، سال دوم، شماره ششم، ص ۶۱-۸۲.
- راعی، مسعود (۱۳۹۱)، «حقوق بشر و سازوکارهای نظارتی در استاد بین المللی و فقه»، فصلنامه معرفت حقوقی، سال اول، شماره سوم
- شریف شاهی، محمد جلالی، محمود. (۱۳۹۱). « نقش سازمان های غیردولتی حقوق بشر در توسعه حقوق بین الملل ». پژوهش های حقوق تطبیقی، شماره ۲.

- عزیزی، جواد و دیگران (۱۴۰۰): بررسی عملکرد شورای حقوق بشر در خاورمیانه تحت تاثیر رقابت های ژئوپلیتیکی، فصلنامه نگرش های نو در جغرافیای انسانی، سال سیزدهم، شماره دوم
- عسکری، پوریا؛ سعیدی، نیلوفر. (۱۳۹۵). « سازمانهای غیردولتی بین المللی و نظارت بر اجرای حقوق بشر با تاکید بر عفو بین الملل». فصلنامه پژوهش حقوق عمومی سال هجدهم، شماره ۵۳.
- مافی، همایون. (۱۳۹۵). « تاملاتی در باب ضمانت اجرا از منظر حقوق بین الملل عمومی». پژوهشنامه‌ی حقوق تطبیقی، سال اول، شماره‌ی ۲.
- منفرد، مهوش؛ طباطبایی، سید احمد. (۱۳۹۶). «بررسی سازوکار نهادهای معاهداتی حقوق بشری». دوفصلنامه مطالعات حقوق بشری
- مهرپور، حسین. (۱۳۸۸). «سازوکارهای بین‌المللی و میزان بازدارندگی آنها در نقض حقوق بشر»، فصلنامه بین - المللی روابط خارجی، شماره ۴.
- محمدی، فاطمه (۱۳۹۴). «بررسی تعاملات جمهوری اسلامی ایران با شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد، از ۱۳۸۴ تاکنون». حقوق بشر، جلد ۱۰، شماره ۱، ص ۲۵-۴۸.
- مصفا، نسرین؛ نبی الله ابراهیمی (۱۳۷۸). « جایگاه حقوق بشر در نظریه‌های روابط بین‌الملل». فصلنامه سیاست، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، دوره سی و هشتم، شماره ۴.
- هاشمی (۱۳۹۰). «ایجاد سازوکارهای بین دولتی حقوق بشری، ویژه بر افزایش احترام به حقوق بشر». فصلنامه سازمان های بین المللی، سال دوم، شماره ششم، ص ۶.
- امینی نیا، عاطفه (۱۳۷۶)، « ضمانت اجرا در نظام سازمان ملل متحد » پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق بین - الملل، دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده حقوق.
- شیر محمدلو، صابر (۱۳۹۲)، « بررسی و ارزیابی در نظام بین المللی حقوق بشر و حقوق بشر دوستانه از حیث ماهیت، پیوند متقابل و ضمانت اجرا»، پایان نامه ارشد، حقوق بین الملل، دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکزی، دانشکده حقوق.

Bianchi, Andrea, (2011), *The Fight for Inclusion: Non-State Actors and International Law: From Bilateralism to Community Interest Essays in Honour of Bruno Simma*, London, Oxford.

Brown, Gordon, (2016) ‘ ‘ The Universal Declaration of Human Rights in the 21th Century ‘ ‘, Open Book Publishers,

Buzan, B. (2004), *From International Society to World Society, English School Theory and the Social Structure of Globalisation*, 178.

Gaer, Felice et al, (2014) ‘ ‘ The United Nations High Commissioner for Human Rights: Conscience for the World ‘ ‘, Martinus Nijhoff Publishers

Hadjo, Christiana, (2009) ‘ ‘ Child Rights in the Commonwealth: 20 Years of the Convention on the Rights of the Child ‘ ‘, Commonwealth Secretariat

OHCHR, (2001), *Training Manual on Human Rights Monitoring, Professional Training Series N.۷*. Geneva, Human Rights Publications

David Cortright and George A. Lopez ed, *Economic Sanctions: Panacea or Peacebuilding in a PostCold War World?*, 1995, p. 15 in: Baek. Buhm Suk, "Economic Sanctions against Human Rights Violations", *Cornell Law Library Scholarship*, 2008, p. 22.

Davis, David, (2012), "Makers and Shapers": Human Rights INGOs and Public Opinion", *Human Rights Quarterly*, Vol.34, No.1.

Edwards, George E, (2010), "Assessing the Effectiveness of Human Rights NGOS from the Birth of the UN to the 21st Century: Ten Attributes of Highly Successful Human Rights NGOS", Michigan State Journal of International Law, Vol.18, No. 2.

Martens, Kerstin, (2004), "Bypassing Obstacles to Access: How NGOs Are Taken Piggy-back to the UN?", Human Rights Review, Vol.5, No.3.

Meernik, James, (2012), "The Impact of Human Rights Organizations on Naming and Shaming Campaigns", Journal of Conflict Resolution, Vol.6, No.2.

Von Glahn, Gerhard, Law among Nations: an Introduction to Public International Law, Longman, 1996, in: Baek. Buhm Suk, op. cit., p. 22.

Zerkina, N, Kostina, N, Pesina, S. (2015), "Concept of "Human Rights" and Historical Characteristics", Social and Behavioral Sciences, Vol. 223, No.192, pp.475-480.

Report of European Union, "Human Rights and Democracy in the World: Report on EU Action", July 2008 to December 2009, p. 148.

European Commission – List of Restrictive Measures, op. cit., p. 23.

Hayden, Patrick. (2001), The Philosophy of Human Right, Saint Paul, United States: Paragon House.

Human Rights Watch, World Report 2011 at: <<http://www.hrw.org/world-report-2011/iran>>.

Human Rights Watch, World Report 2011, op, cit.

The New York Times, 27 May 2011.